

ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ ВІДНОСИНИ ЯК ЧИННИК ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКА

Людмила Бондарина

м. Київ

Дошкільний вік дитини є предметом пильної уваги вчених і практиків як важливий і відповідальний період в житті людини, як момент народження особи. Саме в цей час здійснюється прискорений розвиток властивостей особистості та психічного здоров'я дитини, яке характеризується певним резервом сил людини, завдяки якому вона може долати стреси або ускладнення, що виникають в певних обставинах [4, 120]. Маленька людина активно освоює широкий спектр різних видів діяльності. На етапі дошкільного дитинства розвивається самосвідомість, формується самооцінка, відбувається вибудовування ієрархії мотивів, їх супідрядність. Але, будь який саморозвиток підпорядковується певному ряду факторів, що впливають на дитину. В загальному, їх можна класифікувати так: соціально-культурні, соціально-економічні, соціально-психологічні фактори.

Розглянемо детальніше останні з них. Соціально-психологічні фактори є одними з найважливіших та найвпливовіших. До них варто віднести:

- сімейні відносини;
- сімейне виховання та сферу дитячо-батьківських відносини;
- «важкі ситуації» [3, 203].

Сімейні відносини характеризуються пов'язаністю суб'єктів (членів родини) спорідненістю, взаємною моральною відповідальністю, взаємодопомогою та спільністю побуту. Відомо, що сім'я, є найкращим середовищем для повноцінного розвитку дитини. Однак, деякі аспекти, пов'язані зі складом сім'ї, станом її внутрішніх взаємин чи нерівними позиціями батьків у вихованні можуть призводити до порушень у поведінці дітей і навіть до негативних явищ у розвитку їх психічного здоров'я.

Для гармонізації сімейних відносин батькам варто слідувати деяким правилам, нормам поведінки – слідкувати за виразом обличчя при розмові з

дитиною, похмуро зведені брови, «спотворене» обличчя – «психологічний ляпас» дитині; показувати особистий приклад ефективної поведінки, не допускати спалахів гніву, злих висловлювань, проявів бажання помститися комусь; використовувати в спілкуванні спокійний та доброзичливий тон тощо.

У кожній родині об'єктивно складається певна, далеко не завжди усвідомлена, система виховання. Тут мається на увазі і розуміння цілей виховання, і формулювання його завдань, і більш-менш цілеспрямоване застосування методів та прийомів виховання. А саме основне врахування того, що можна і чого не можна допустити у відношенні до дитини. Психологами виділено чотири тактики виховання, які відповідають чотирьом типам дитячо-батьківських відносин, що і є передумовою та результатом їх виникнення: диктат, гіперопіка, «невтручання» і співробітництво. Кожна з цих тактик несе за собою певний продукт діяльності – як бажаний, так і незапланований, як позитивний, так і негативний.

Диктат у родині виявляється в систематичному стримуванні одними членами сім'ї (здебільшого дорослими) ініціативи та почуття власної гідності інших. Батьки, звісно, можуть і повинні висувати вимоги до своєї дитини, виходячи з норм та цілей виховання, але ті, які віддають перевагу наказам та насильству, зіштовхуються з опором дитини, який супроводжується спалахами гніву, обманом, а інколи і відвертою ненавистю. Бездоглядна авторитарність батьків систематичне позбавлення права голосу дитини, ігнорування її думок та інтересів – усе це гарантія серйозних психічних розладів.

Гіперопіка в сім'ї пояснюється системою відносин, при яких батьки, забезпечуючи своєю працею, задоволення усіх потреб дитини, захищають її від будь-яких турбот та зусиль, переймаючи їх на себе. Питання про активне формування особистості відходить на другий план. Батьки, по суті, блокують процес підготовки їх дітей до подальшого зіткнення з реальністю. Це призводить до непристосованості дитини в соціумі, невмінні поводити себе в колективі, несаможитності. Як наслідок цього знову ж таки виникають психічні порушення.

На визнанні можливості і навіть доцільності незалежного існування дорослих від дітей базується тактика «невтручання». При цьому передбачається те, що можуть співіснувати два світи: дорослі і діти, проте ні тим, ні іншим не слід переходити допустиму лінію у відносинах. Найчастіше в основі даного явища лежить пасивність батьків. В результаті цього дитина неусвідомлено пристосовується до самотійності, як належної, і в конкретних ситуаціях не здатна мислити та діяти як слід.

Співробітництво передбачає опосередкованість міжособистих стосунків у сім'ї загальними цілями і завданнями спільної діяльності, її організацією і високими моральними цінностями. Така сім'я знаходить особливу якість, стає групою високого рівня розвитку – колективом. В ній дитина здатна розвиватися повноцінно, відкидається ризик порушення її психічного здоров'я [1, 195].

Порушення в дитячо-батьківських відносинах часто призводить до виникнення певних станів у родині:

1. «Прийняття – відкидання» – виражає загальне емоційно позитивне (прийняття) або емоційно негативне (відкидання) ставлення до дитини.

2. «Симбіоз» – контактність та взаємодія дитини й дорослого, віддзеркалення міжособистої дистанції дитини і дорослого.

3. «Авторитарна гіперсоціалізація» – жорсткий контроль за дитиною, власність.

4. «Кооперація» – заснований на демократичних принципах виховання [2, 98].

Ще однією складовою чинника формування психічного здоров'я дитини є «важкі ситуації». Вони пояснюються певними обставинами, що склалися в родині, і мають безпосередній вплив на усіх її членів, особливо дітей. Важкі ситуації бувають:

- буденні для дитини події (не прийняли в гру, впала з велосипеда тощо)
- короточасні, але надзвичайно значимі і гості ситуації (різка зміна життєвого стереотипу, розлука з членом сім'ї тощо).

- ситуації тривалої, хронічної дії, пов'язані з сімейною обстановкою (розлучення батьків, суперечливе або деспотичне виховання, алкоголізм батьків тощо) [2, 46].

Щоб уникнути виникнення «важких ситуацій» батькам потрібно: частіше розмовляти з дитиною, пояснювати незрозумілі для неї явища і ситуації, суть заборон та обмежень; допомогти навчитися вербально висловлювати свої бажання, почуття та переживання, оволодіти засобами спілкування; пояснити правила поведінки в колективі дитячого садка та в домашніх умовах.

Невідповідність нормам дитячо-батьківських відносин, явище «важких ситуацій» призводить до порушення психічного здоров'я дитини. Ускладненими варіантами цього явища є:

- невротичні стани (стан емоційного неблагополуччя, що проявляється різноманітними психоемоційними, соматичними і поведінковими симптомами)
- аутизм (важкий психічний розлад, крайня форма самоізоляції)
- гіперактивність з порушенням уваги (стан, при якому активність і збудливість людини перевищує норму)
- тривожність (індивідуальна властивість особи, риса характеру, що проявляється схильністю до надмірного хвилювання, стану тривоги в ситуаціях, які загрожують, на думку цієї особи, неприємностями, невдачами, фрустрацією) тощо [4, 176].

Сім'я має вирішальний вплив на формування особистості дитини. Спілкуючись з мамою і татом, братами та сестрами, дитина засвоює ставлення до світу, думає і говорить так, як думають і говорять в її родині. Ставши дорослою, вона може свідомо не приймати деякі риси своєї сім'ї, проте несвідомо все одно несе в собі манеру поведінки, мови, якості характеру, закладені родиною. Сім'я, як фактор психічного розвитку дитини, є тим осередком суспільства, в якому відбувається формування нового життя людини, в якому вона отримує підтримку і допомогу, в якому навчається любові до інших.

Щоб максимізувати позитивний і звести до мінімуму негативний вплив сім'ї на розвиток дитини необхідно пам'ятати певні правила, що мають виховне значення:

- брати активну участь в житті сім'ї;
- завжди знаходити час, щоб поговорити з дитиною;
- цікавитися проблемами та труднощами, які виникли у дитини;
- поважати право дитини на власну думку;
- вміти стримувати власні інстинкти і ставитися до дитини як до рівноправного члена соціуму.

Отже, в даний час дуже гостро стоїть проблема впливу сім'ї на психічний розвиток дитини. Бездоглядність, девіантна поведінка, надмірна агресія, жорстокість, насильство... Цей список можна продовжувати до нескінченності. Нарешті, просто замкнутість, часті депресивні стани у дітей, нетовариськість і невпевненість у собі – все це часто результат порушення сімейних відносин. Дитині, що відчуває постійний емоційний дискомфорт і напругу, необхідна допомога. Якщо ж батьки відмовляються від спроби змінити ситуацію, не хочуть бачити, що у родині проблеми, ймовірність благополучного результату наближається до нуля. Чим раніше батьки зрозуміють, що відносини в сім'ї складаються неблагополучно, тим більше можливостей для корекції цього. Але для цього потрібна вже допомога фахівців, у тому числі педагогів та психологів.

Література:

1. Абрамов Г.С. Вікова психологія: Підручник для студентів вузів / Г. С. Абрамов. – М. : Академічний Проект, 2001. – 305 с.
2. Гозман Л.Я. Психологічні проблеми сім'ї / Л. Я. Гозман, Є. І. Шлягіна // Питання психології. – 1985. – 198 с.
3. Маркова Т.О. Виховання дошкільника в сім'ї / Т. О. Маркова. – М., 1979. – 318 с.
4. Немов Р.С. Психология. Словарь-справочник / Р. С. Немов. – М. :ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 265 с.